

บทคัดย่อ

นับตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับแรกได้ประกาศใช้ เชื้อน ซึ่งเป็นเสมือนสัญลักษณ์แห่งการพัฒนา เป็นแหล่งที่มาของน้ำและไฟฟ้า ก็ถูกสร้างขึ้นมาอย่างต่อเนื่อง เริ่มตั้งแต่ เชื้อนภูมิพล เชื้อนสิริกิตต์ เชื้อนครินทร์เชรินทร์ เชื้อนอุบลรัตน์ เชื้อนสิรินธร เชื้อนจุฬารัตน์ เป็นต้น

การสร้างเชื้อนได้ทำให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นฐานในการดำรงชีวิตของชาวบ้านในชุมชนสองฝั่งแม่น้ำ วิถีชีวิตที่เคยหาอยู่หากินกับทรัพยากรธรรมชาติอย่างสุขสงบต้องล่มสลายไป ด้วยเหตุนี้ ชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบจากเชื้อนที่สร้างแล้ว เชื้อนที่กำลังก่อสร้าง และเชื้อนที่เตรียมการจะก่อสร้าง จึงได้รวมตัวกันแสดงพลังตรวจสอบโครงการสร้างเชื้อนต่างๆ ทั้งในด้านความรับผิดชอบต่อความเสียหายที่เกิดขึ้นกับชุมชนและทรัพยากร ความคุ้มค่าตามวัตถุประสงค์ของโครงการ ฯลฯ ทำให้ตลอดทศวรรษที่ผ่านมา นับเป็นทศวรรษแห่งการลุกขึ้นสู้ของชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเชื้อนทั่วประเทศ ทั้งภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคอีสาน และภาคใต้

งานวิจัยนี้ต้องการศึกษาถึงสภาพชีวิตของกลุ่มคนจนและคนด้อยโอกาสที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเชื้อน โดยศึกษาจากกรณีชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากเชื้อนสิรินธร เพื่อหารูปแบบการแก้ปัญหาของชุมชนเองที่ถูกทอดทิ้งจากรัฐเป็นเวลา 30 กว่าปี รวมทั้งศึกษาปัญหาในการเข้าถึงระบบบริการของรัฐ การแสวงหาแนวทางในการจัดสวัสดิการของรัฐให้เหมาะสมกับชุมชน เพื่อที่จะนำไปสู่การฟื้นฟูชีวิตของชุมชน และนำไปสู่แผนการปฏิบัติการแก้ไขปัญหาร่วมกันระหว่างหน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้

ก่อนการสร้างเชื้อน ชาวบ้านบากชุมมีวิถีชีวิตอยู่ด้วยการพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติ มีอาชีพที่หลากหลาย ทั้งทำนา ทำไร่ ปลูกปลา ล่าสัตว์ และเก็บหาของป่า ซึ่งแม้ชาวบ้านจะมีรายได้ไม่น้อยจนถูกจัดให้อยู่ในกลุ่มผู้ยากจน แต่ในความเป็นจริงชาวบ้านมีชีวิตอยู่อย่างพอเพียง แต่เมื่อรัฐอนุมัติให้ก่อสร้างเชื้อนสิรินธร สภาพวิถีชีวิตดังกล่าวได้ถูกทำลายลง ชาวบ้านถูกอพยพออกจากพื้นที่ไปอยู่ในนิคมสร้างตนเองลำโดมน้อย แต่เนื่องจากที่ดินที่นำมาจัดสรรให้มีลักษณะเป็นลูกวัง มีทรายจัด บางแห่งเป็นลานหินที่มีความลาดชันสูง ประกอบกับเป็นพื้นที่ทุรกันดาร ทำให้ชาวบ้านที่มีสิทธิได้รับการจัดสรรที่ดินตัดสินใจละสิทธิถึงร้อยละ 40 นอกจากนี้ ชาวบ้านที่ได้รับการจัดสรรที่ดินแล้วบางส่วนก็ไม่สามารถทนต่อสภาพความแห้งแล้งทุรกันดารได้ ต้องอพยพออกจากนิคมสร้างตนเองไปตายเอาดาบหน้า ส่วนที่ไม่ถูกอพยพก็ต้องเผชิญกับปัญหาเรื่องที่ดินทำกิน เพราะถูกน้ำท่วม

นอกจากนั้น ชาวบ้านยังประสบปัญหาเรื่องการปลูกป่ายูคาลิปตัสที่รุกและทับที่ดินทำกินของชาวบ้าน เมื่อมีที่ดินทำกินมีน้อยลง การทำมาหากินเริ่มฝืดเคือง ชาวบ้านก็ต้องซื้อ ปลาที่หาได้น้อยลง ชาวบ้านก็เริ่มมีหนี้ ไม่ว่าจะหนี้กองทุนหมู่บ้านละล้าน หนี้ ธกส. เป็นต้น เมื่อเงินได้กลายเป็นปัจจัยหลักในการดำรงชีวิต ผู้คนในวัยทำงานจึงต้องรับจ้าง ทั้งรับจ้างทั่วไปในหมู่บ้าน รับจ้างทำงานนอกหมู่บ้าน และไปทำงานที่จังหวัดอื่นๆตามการชักชวนของเพื่อนผู้ไปทำงานอยู่ก่อน เช่น การอพยพไปทำงานเก็บขยะที่กรุงเทพฯและนครปฐม การรับจ้างตัดไม้ได้เชื้อนในประเทศมาเลเซีย

การกำหนดอนาคตตนเองไม่ได้ อันเนื่องจากการไม่รู้ข้อมูล ไม่มีส่วนร่วมรับรู้และกำหนดโครงการที่จะเข้ามาในชุมชน ทั้งโครงการสร้างเขื่อนและโครงการปลูกป่ายูคาลิปตัส ทำให้ชีวิตชาวบ้านอยู่ในวังวนความยากจน การไร้ที่ดินทำกินหรือการมีที่ดินทำกินไม่เพียงพอของเกษตรกร ถือเป็นภาระหลักประการในด้านอาชีพที่เป็นพื้นฐานในการดำรงชีพของเกษตรกร อีกทั้งยังไร้หลักประกันไปถึงรุ่นลูกหลานที่จะมีที่ดินทำกินสืบต่อไป อันเป็นประเด็นที่มีดমনันต์ต่อทุกชีวิตในชุมชน นอกจากนี้ ผลกระทบจากโครงการพัฒนาของรัฐทั้ง 2 ครั้งยังทำลายฐานทรัพยากรป่าและน้ำที่เคยพึ่งพิงได้

การดิ้นรนต่อสู้ของชาวบ้านโดยการหารับจ้างทั้งในภาคการเกษตรและนอกภาคการเกษตร ก็ล้วนแต่เป็นอาชีพที่ไม่มีสวัสดิการสังคมใดๆมารองรับ สวัสดิการที่ชาวบ้านได้รับล้วนเป็นสวัสดิการที่ชุมชนชนบททั่วไปได้รับ คือ สวัสดิการด้านสาธารณสุข การศึกษา กองทุนชุมชนต่างๆ ซึ่งล้วนมีปัญหาทั้งในด้านความพอเพียง ความเท่าเทียม และความเป็นธรรม และไม่สามารถทำให้ชีวิตของคนจนดีขึ้นได้

กล่าวได้ว่า ปัญหาความยากจนที่เกิดขึ้นเป็นปัญหาความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่สามารถแก้ไขหรือบรรเทาเบาบางได้ด้วยสวัสดิการของรัฐที่ดำเนินการในปัจจุบัน หากแต่ต้องอาศัยการเปิดกว้างทางความคิดของผู้ยึดกุมอำนาจรัฐ และความจริงจังในการร่วมกันฟื้นฟูชีวิตชุมชนและสิ่งแวดล้อม/ทรัพยากรธรรมชาติของทุกฝ่าย